



You have downloaded a document from  
**RE-BUŚ**  
repository of the University of Silesia in Katowice

**Title:** Poezję umieliśmy kiedyś na wrywki?

**Author:** Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Agnieszka Madeja

**Citation style:** Cudak Romuald, Hajduk-Gawron Wioletta, Madeja Agnieszka. (2018). Poezję umieliśmy kiedyś na wrywki?. W: R. Cudak, W. Hajduk-Gawron, A. Madeja (red.), "Na wrywki : 100 cytatów z polskiej poezji i dramatu, które powinien znać także cudzoziemiec" (S. 7-12). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.



Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

**Poezję umieliśmy kiedyś na wrywki?**



„Świat umieliśmy kiedyś na wrywki”, pisze w wierszu Wisława Szymborska. Poezję również! Mieliśmy w pamięci jej ogromne połacie, umieliśmy na zawołanie przytaczać co cenniejsze utwory w całości i we fragmentach, rozpoczynając recytację w dowolnie wybranym miejscu. Jak *Credo* w środku nocy. Było to swoiste upamiętnianie tych dzieł, dowód okazywanego im szacunku. Chodziło przecież o rzeczy ważne. Literatura w sposób istotny współtworzyła polską kulturę, pełniła szczególną funkcję, zastępując kiedyś instytucje państwowe i stanowiąc zręby życia narodowego, była nie tylko kolekcją arcydzieł o najwyższej wartości artystycznej i estetycznej, ale też skarbnicą prawd doraźnych, historycznych i „użytecznych”, jak również ponadczasowych, uniwersalnych. Umieliśmy poezję w jej kanonicznym wyborze w całości i we fragmentach także po to, aby – gdy przyjdzie potrzeba – cytować je w naszych rozmowach, używać jako przykładów i argumentów, źródeł naszych myśli. *Sui generis* zapisem stanu takiej zbiorowej pamięci literackiej Polaków średnich i starszych pokoleń jest bodaj *Księga cytatów z polskiej literatury pięknej* (1975).

Współcześnie poezję polską też umiemy na pamięć, choć inaczej. Nie tyle na wrywki, ile – w postaci wrywków. Dla młodszych Polaków poręczniejszym dykcjonarzem niż *Księga cytatów...* są pewnie *Skrzydlate słowa* (Markiewicz, Romanowski 1990), ponieważ zmieniła się sytuacja literatury i nasze z nią relacje. Funkcja skarbnicy narodowych wartości i społecznego zaangażowania nie jest już prymarną powinnością poezji. Inaczej również wyrażamy uznanie dla jej znaczenia, gdzie indziej poszukujemy jej walorów. Trudno zatem mówić o mechanizmie wypierania poezji z pamięci, trzeba raczej wskazać, że współcześnie umiemy ją inaczej, gdyż w innej postaci także użytkujemy ją w naszych rozmowach.

Zauważył kiedyś Edward Balcerzan (1982), że po lekturze wiersze pozostają w naszej pamięci, ale jako zamknięte w tekstach motywy, obsesje, natręctwa. W naszej współczesnej pamięci, może ociążałej, ponieważ niećwiczonej, a może tylko wyzwolonej od obowiązków, poezja więc nadal istnieje, jednakże całe utwory bądź obszerne ich fragmenty ustąpiły miejsca krótkim wyimkom – wersowi, poetyckiej frazie, metaforze. Tak pamiętamy obecnie poezję i tak jej bardzo często używamy, zastąpiwszy recytacje wplataniem cytatów w tok naszej wypowiedzi, albowiem zmienił się również repertuar sytuacji komunikacyjnych,

w jakich ona występuje. Chcielibyśmy, aby funkcję podręcznego dykcjonarza takich cytatów pełnił w tym przypadku nasz leksykon.

\* \* \*

Wydaje się, że powodem wspomnianych przeobrażeń jest fakt, iż poezja stała się dla nas nie tylko obszarem wartości artystycznych i estetycznych, ale przede wszystkim jednym ze źródeł wiedzy o świecie. Że utwory i ich celne wyimki są – podobnie jak frazeologizmy, przysłowia, sentencje, złote myśli, skrzydlate słowa, aforyzmy – przechowalnią, nie tylko powszechnej, wiedzy, mądrości, prawdy i że posługujemy się nimi jako poręcznymi jednostkami semantycznymi języka, jakie mamy do dyspozycji w konstruowaniu tekstów. Poręcznymi, ponieważ stanowią powszechnie znane i stosowane *loci communes* – miejsca porozumienia, ustalania znaczeń i sensów, budowania porozumień i potwierdzeń. Ale także, co jest istotne, wskazywania naszego statusu wśród użytkowników języka i kultury polskiej oraz zaspokajania snobizmu.

W książce zgromadziliśmy sto wyimków (sto jest oczywiście liczbą umowną) z polskiej poezji, dramatu, pieśni narodowych, religijnych i patriotycznych. Pragnęliśmy, aby wyrywki przywoływały kanon arcydzieł poezji polskiej, aby w ich tle uwidoczniła się historia owej twórczości. Staraliśmy się zadbać o ten aspekt leksykonu w sposób szczególny, co widoczne jest w konstrukcji haseł gromadzących wiedzę o kontekście literackim cytatów. Są to przede wszystkim te wyrywki, które – tak nam się wydaje – weszły do języka polskiego inteligenta i są wykorzystywane właśnie nie tylko jako reprezentacje znanych utworów, dzieł sławnych pisarzy, a niekiedy swoiste zastępniki tytułów, ale także jako samodzielne, autonomiczne, żyjące już swoim życiem frazy, będące elementem zasobu leksykalnego współczesnej polszczyzny – jako skrzydlate słowa. Frazy, jako się rzekło, pamiętane i wykorzystywane w różnorodnych funkcjach w naszych wypowiedziach albo też pozostające w nieustannej dyspozycji jako potencjalne części naszych tekstowych puzzli. Zbiór pomieszczony w leksykonie z premedytacją miesza cytaty, które są powszechnie znane i pamiętane, z tymi, które są propozycją uzupełnienia zbiorowej pamięci. W sytuacji, kiedy język coraz częściej ubożeje w obszarze stosowania różnorodnych zapożyczeń kulturowych, leksykon po części inwentaryzuje te wyrywki, którymi się faktycznie posługujemy, po części jest ofertą ich wzbogacenia – zapisem i stanu rzeczy, i możliwości, jakie stwarza poezja.

Niniejsza książka ma pełnić jeszcze dwie funkcje. Chcielibyśmy, aby była podręcznikiem językowo-literackim dla młodzieży. Pragniemy również, aby służyła cudzoziemcom uczącym się języka polskiego

i poznającym kulturę polską. Mówi się, że znać prawdziwie obcy język to znać jego zasób zleksykalizowanych fraz i posługiwać się nimi bez przeszkód, na wyrywki. Leksykon ma za zadanie pomóc cudzoziemcom w kształtowaniu tej kompetencji językowo-kulturowej w zakresie języka i kultury polskiej.

\* \* \*

Zebrane cytaty stanowią wyimki z utworów z różnych okresów literatury polskiej i dotyczą najrozmaitszych jej obszarów tematycznych. Ogólnie można je podzielić na następujące kategorie: klasyka, poezja i dramat do początku XX wieku, poezja współczesna, pieśni patriotyczne i religijne. Jednakże w opisach poszczególnych haseł autorzy nie odnotowują tych kategorii. Każde hasło zostało opisane według powtarzającej się na ogół struktury:

**O cytacie** – tu zamieszczane są informacje dotyczące pochodzenia cytatu, można też przeczytać krótką interpretację fragmentu. Autorzy haseł analizują wyimek w kontekście utworu, z którego pochodzi, lub na tle twórczości danego artysty. Znajduje się tutaj również omówienie zastosowania i funkcjonowania cytatu w polszczyźnie, nierzadko w konkretnych sytuacjach komunikacyjnych lub w szerszych kontekstach językowych.

**O autorze i jego twórczości** – ta część zawiera niezbędne dane biograficzne. Autorzy haseł wynotowali czasem trudno dostępne ciekawostki z życia i twórczości artystów.

**Nawiązania** – mają charakter intertekstualny, pokazują funkcjonowanie cytatu w różnych tekstach kultury – w innych wierszach, filmach, często w piosenkach, hasłach reklamowych.

**Warto wiedzieć** – w zamyśle redaktorów informacje zawarte w tej części są niejako dopełnieniem treści omówionych we wcześniejszych sekcjach. Zazwyczaj znajdują się tu terminy literackie, ale często są to objaśnienia kontekstu historycznego lub politycznego. Część ta powstała również z myślą o odbiorcach zewnętrznych kulturowo i językowo – cudzoziemcach chcących zgłębić swoją wiedzę o polskiej literaturze, kulturze i historii.

**Z opracowań** – tu zamieszczono fragmenty z publikacji polskich badaczy dotyczące konkretnego cytatu, twórczości lub życiorysu artysty.

**Bibliografia** – zawiera adresy źródeł, z których korzystali autorzy podczas opracowywania poszczególnych haseł. Zamieszczona bibliografia jest wyborem spośród licznych tekstów naukowych i może skłonić do dalszych poszukiwań osoby zainteresowane danym tematem.

Jak posługiwać się leksykonem? Cytaty zostały uporządkowane alfabetycznie, a kolejność czytania haseł może być dowolna. W niektórych częściach opisu hasła czytelnik odnajdzie odsyłacze, aby informacje dotyczące np. biogramu autora wyimka nie powtarzały się wielokrotnie, przy wszystkich cytatach pochodzących z utworów danego pisarza. Przykładowo odesłanie „zob. \*Czego chcesz od nas, Panie, za Twe hojne dary?” przy cytacie *Gościu, siądź pod mym liściem, a odpoczni sobie* w części **O autorze i jego twórczości** informuje, gdzie można przeczytać biogram Jana Kochanowskiego. Kolejnym elementem porządkującym hasła oraz pomocnym w wyszukiwaniu cytatów, ich źródeł, nazwisk autorów i terminów są wykazy oraz indeks zamieszczone na końcu publikacji. Opisy poszczególnych cytatów mają charakter autorski. Powielając przyjęty stały wzorzec konstrukcji, zachowują odmienne cechy stylistyczne właściwe stylowi języka autora danego hasła. Zapis haseł-cytatów jest zgodny z wersyfikacją, ortografią i interpunkcją przyjętą przez twórców tekstów, dlatego w niektórych hasłach-cytatach brak znaków interpunkcyjnych lub w środku zdania pojawia się wielka litera, z kolei znak (/) sygnalizuje koniec wersu. Autorzy niniejszego opracowania jako źródło podstawowe publikacji oryginalnych tekstów podawali najczęściej serię Biblioteki Narodowej Wydawnictwa Ossolineum.

Hasła zostały zebrane na podstawie dotychczas wydanych publikacji dotyczących cytatów i skrzydlatych słów oraz ankiety przeprowadzonej wśród humanistów – naszych kolegów i koleżanek, czynnych polonistów uczących języka, literatury i kultury polskiej jako rodzimej i jako obcej. Wyniki sondażu pozwoliły nam zweryfikować wiedzę zgromadzoną w tekstach z poświęconym „życiem” cytatów. Chcielibyśmy podziękować wszystkim, którzy wzięli udział w badaniu i w ten sposób przyczynili się do powstania tej książki.

## Bibliografia

- Balcerzan E., 1982: *Kręgi wtajemniczenia. Czytelnik, badacz, tłumacz, pisarz*. Kraków.  
*Księga cytatów z polskiej literatury pięknej*, 1975. Ułożona przez P. Hertza i W. Kopalińskiego. Warszawa.  
Markiewicz H., Romanowski A., 1990: *Skrzydlate słowa*. Kraków.

Romuald Cudak  
Wioletta Hajduk-Gawron  
Agnieszka Madeja